

KİTÂBİYAT

Türkiye'de basılmış Farsça eserler çeviriler ve İran'la ilgili yayınlar bibliyografyası, Ankara, 1971 • Kültür Bakanlığı Millî Kütüphâne yayınları: 2, 1+ 108 s.

Araştırmacı ve okuyucuların, ilgilendikleri konularda yayınlanmış eserleri tanıma, takip ve temin etmeleri hususunda en önce başvuracakları kaynak hiç şüphesiz bibliyografya kitaplarıdır. Bibliyografyalar için en önemli mesele yayınları mümkün olduğu kadar tam ve eksiksiz olarak tanıtılmeleridir. Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1946 yılından önceki yayınların tesbiti, büyük güçlükler arzietmekte ve hiç bir zaman tam bir bibliyografya bahis konusu olamamaktadır. Bununla beraber 1729-1946 devresine ait kişi ve kurumlar tarafından bazı titiz ve müsbet bibliyografya çalışmaları yapılmıştır. Millî Kütüphâne Bibliyografya Enstitüsü, elinde bulunan imkânlarla, bu işi en iyi başarabilecek kurumların başında gelmektedir. Yayınları düzenli bir şekilde devam eden ve bu güne kadar pek çok cildi yayınlanmış bulunan Türkiye Bibliyografyası ve Türkiye Makaleler Bibliyografyası bu çalışmaların en güzel örneklerini teşkil etmektedirler. Millî Kütüphâne Genel Müdürlüğü bu defa da, yukarıda künyesi yazılı kitapla, yeni bir hizmetini, araştırmacı ve okuyucuların istifâdesine sunmaktadır.

Eserin, «Sunuş» başlığını taşıyan kısmından öğrendiğimize göre, İran Şehinşahlığının kuruluşunun 2500. yıldönümü kutlama hazırlıkları yapılırken, Türkiye'de basılmış Farsça eserler konulu bir bibliyografyanın hazırlanması görevi Millî Kütüphâne'ye verilmişti. Millî Kütüphâne, bibliyografyayı hazırlarken,

konunun sınırlarını biraz daha genişleterek, 1729-1970 yılları arasında Türkiye'de basılmış Farsça eserler yanında, yine aynı dönemde Farsça'dan Türkçe'ye çevrilmiş kitap ve makalelerle çeşitli konularda İranla ilgili yayınları, İranla birlikte üyesi olduğumuz CENTO, RCD gibi uluslararası kuruluşlara ilişkin Türkiye'de çıkmış kitap, büroşür ve makaleleri, bir kaç harita ve atlasla, süreli üç yayını, Türkçe'den Farsça'ya çevrilmiş bir piyesi, çalışma kapsamına almıştır.

Yine «Sunuş» dan öğrendiğimize göre, bibliyografya hazırlanırken Millî Kütüphâne koleksiyonları, İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Belediye Kütüphanelerinin basılı katalogları, Atatürk Üniversitesi'ndeki Seyfettin Özege koleksiyonu kataloğu, konuyla ilgili bazı tarihî bibliyografik kaynaklar taranmıştır. Bibliyografyada künyeler «Dewey Onlu Sınıflandırma Sistemi» ne göre önce kitap, sonra makaleler yer almak üzere dizilmiştir. Bölümler içindeki düzen, yazar adına, anonim yayınlarda kitap adına göre alfabetik sıralamadır. Farsça eserler, künyelerin başına konan özel bir işaretle belirtilmiştir.

Bibliyografyanın bölümlerinde tanıtılmış olan kitap ve makalelerin sayısı şu şekildedir.

Genel konular: 3 makale; Bibliyografya ilim ve tekniği (Kütüphâne katalogları): 6 kitap, 2 makale; Kütüphânecilik: 5 makale, Dergi ve Gazeteler: 3 süreli yayını; Nâdir kitaplar: 1 makale, Felsefe, 3 kitap, Ahlâk 19, kitap, Din: (Hıristiyan olmayan dinler) 2 kitap, 4 makale; İslâm dini: 60 kitap, 11 makale; sosyal bilimler (Genel olarak sosyal bilimler, sosyoloji): 5 makale; İstatistik: 11 ki-

tap; Siyasal bilimler: 32 kitap, 4 makale; Ekonomi: 5 kitap, 34 makale; hukuk: 20 kitap, 2 makale; Amme İdaresi: 3 makale; Askerlik: 5 kitap, 3 makale; sosyal refâh: 6 kitap, 1 makale; Eğitim: 4 kitap, 3 makale; Ticaret: 7 kitap, 19 makale; Örf ve âdetler: 4 kitap, 5 makale; Halk hikâyeleri: 80 kitap; Dilbilim: 4 kitap; Fars dili: 9 makale; sözlükler: 51 kitap; Dilbilgisi: 154 kitap; Fransızca dili: 1 kitap; Nazari bilimler: 1 kitap; Astronomi: 2 kitap; Jeolojik bilimler: 8 makale; Biyoloji, Arkeoloji: 1 kitap; Tatbiki Bilimler (Tıbbilimleri): 10 kitap, 5 makale; Mühendislik: 2 makale; Tarım, hayvan yetiştirmek, veterinerlik: 1 kitap, 13 makale; Kimyasal teknoloji Endüstriyel kimya: 1 makale, Güzel sanatlar: 1 kitap, 1 makale; Mimarlık: 1 makale; heykeltıraşlık; 2 makale; Resim sanatı: 3 kitap, 4 makale; Müzik: 3 makale; İstirahat ve eğlence: 3 kitap, 1 makale; Edebiyat (Aruz): 6 kitap; Türk edebiyatı (Türk

şüri): 4 kitap; Türk tiyatrosunda İranla ilgili konular ve Farsça'ya çevrilmiş piyesler: 7 kitap; Türk roman ve hikâyesinde İran 3 kitap; Fransız edebiyatı: 5 kitap; Fars edebiyatı (Farsça) eserler, Türkçe'ye çevirileri v.b.): 404 kitap, 61 makale; Tarih, Coğrafya, biyografya (coğrafya, Turizm): 21 kitap; Atlas ve haritalar: 3; Biyografya: 31 kitap, 11 makale; İran tarihi 59 kitap, 35 makale.

Bibliyografyanın sonunda eser ve makale yazarları ile çevirenleri içine alan yazar adları indeksi de vardır.

Konu ile ilgilenenlerin de kolaylıkla kabul ve takdir edecekleri gibi, bu bibliyografyada da, bihassa makalelerde eksikler olabilir. Bu husus eseri hazırlayanlar tarafından da peşinen kabul edilmiştir.

Fakat ne olursa olsun, bibliyografya, titiz bir çalışmanın mahsulü olup büyük bir ihtiyacı karşılamaktadır.

ginin ilk üç sayısında şu yazılar yer almıştır.

Sayı 1. Ekim, 1970 (Erzurum, 1970): Niyazi Aktı, Halit Ziya Uşaklıgil'in mensur şiirleri (s. 1-10); M. Kaya Bilgegil, Abdülhak Hâmid'in bilinmeyen bir manzumesi (s. 11-24); Gönül Alpay, Hamdullah Hamdi'nin Leylâ ve Mecnun hikâyesi (s. 25-32); Harun Tolasa, Ahmed Paşa divanı üzerine düşünceler (s. 33-54); Saim Sakaoğlu, Bilmecelerimiz ve dört mısralı Erzurum bilmeceleri (s. 55-64); Ahmet İ. Türek, Ragıp Paşa Kütüphanesi vakfiyesi (s. 65-78), M. Fahrettin Karzıoğlu, «Erzurum kongresi» öncesine ait yeni belgeler (s. 79-93); Enver Konukçu, Çinden batya ve Hindistan'a giden Chang Ch'ien, Fa-Hsien Sing Yun ve Hsüan Tsang (s. 93-100); Dündar Aydın, Erzurum şehrinin Osmanlı fethini müteakip yeniden imarı, iskânı ve ilk sakinleri (s. 101-114); M. Tevfik Tarhan, Çoruh vadisi'nin

iskân özellikleri (s. 115-124); Atılay Berk, «Syphe» mitinden «Asurdite» felsefesine (s. 125-134); Enstitü çalışmaları (s. 135-139).

Sayı 2: Nisan 1971 (Erzurum, 1971):

Niyazi Aktı, Ahmet Rasim'in çevirileri üzerine bir araştırma (s. 1-16); Kaya Bilgegil, Osmanlı Devleti'nin fena durumu karşısında Mehmet Âkif'in gençlere gösterdiği yol (s. 17-42); Kaya Bilgegil, Şinasi'nin şiiri (s. 43-64); Hüseyin Ayan, Seyyid Nesimi hakkındaki çalışmalarımız (s. 65-74); Fahrettin Karzıoğlu, Karapapak (Borçalı-Kazak) uruğunun Kür-Aras boylarındaki 1800 yılına bir bakış (s. 75-90); Özalp Gökbilgin, Kırım Hanı Sahip Giray devri ile ilgili bazı kaynaklar (s. 91-94); M. Tevfik Tarhan, 1970 dokuzuncu nüfus sayımı ve sonuçları (s. 95-112); M. Tevfik Tarhan, Yukarı Kelkit ve Çoruh havzası (Doğal ve beşerî coğrafya etüdü) (s. 113-170); Ahmet İ. Türek, Klasik Arap edebiyatının son şairlerinden al-Hakam al-Xuzri (s. 171-178); Baki Dereli, Türkçe ve Fransızca'daki isimleştirmesi dönüşümler arasında bir karşılaştırma (s. 179-201).

Sayı 3: Ekim, 1971 (Erzurum, 1972):

M. Kaya Bilgegil, Mehmed Âkif, resmi hâl tercümesi, basılmış bazı mektup ve manzumeleri (s. 1-34); Şinasi Tekin, Metinlere dayanarak eski Türklerde göçebe (Ötüken) ve şehrî (Hoçu) medeniyetlerinin tahlili (s. 35-60); M. Kemal Özergin, Sultan Kanuni Süleyman Han çağına ait tarih kayıtları (s. 61-130); Dündar Aydın, Aramızdan ayrılanlar, Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat (22 IV. 1903 — 8. IX. 1971) (s. 131-134):

Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi'nin en sonuncusu olan sayı 4, nisan, 1972 (Erzurum, 1972)'deki makaleler şunlardır:

Özalp Gökbilgin, 1313-1357 yılları arasında Altınordu Devleti (s. 1-52); Bu çalışmada beş bölüm halinde planlanmış ve plan giriş kısmında açıklanmıştır. Plana göre, birinci bölümde Altınordu Devleti'nin kuruluş ve yükseliş safhası kısaca özetlenmiş ve genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Özbek Han

devri, Özbek Han'ın tahta çıkışı, islamiyeti kabulü, diğer devletlerle olan münasebetleri, Üçüncü bölümde, Cambek Han devri: dördüncü bölümde, Rusların birlik kurmaları ve bilyümelere meselesi, beşinci bölümde ise, Özbek ve Canibek Hanlar zamanında Altınordu devletinin içtimaî durumu incelenmiştir.

Tuncer Baykara, Mirseyit (Tanır), köyü mezarlığı (s. 53-56). Hınıs'tan yaklaşık olarak 17 km. mesafede bulunan Mirseyit köyü mezarlığı ve mezarlıkta mevcut mezar taşları ve motifleri hakkında bilgi veren bir inceleme. Yazıya 5 fotoğraf ve üç şekil ilâve edilmiştir.

Rahmi Hüseyin Ünal, Arapkir'de Osmanlı öncesi devirden bilinmeyen iki anıt (s. 57-62); Eski Arapkir'in kuzeyinde Ulu-cami adıyla anılan bir hankâh'ın, yapısı, planı, tezyinâtı, özellikleri hakkında bir araştırma. Rahmi Hüseyin Ünal, Deux monuments inedits d'écoque pre-Ottoman a Arapkir (Malatya) s. 63-69. Bu makalelerin sonuna 12 fotoğraf ve 12 şekil ilâve edilmiştir.

Tevfik Tarhan, Yukarı Kelkit ve Çoruh havzası (Doğal ve beşerî coğrafya etüdü) (s. 71-109). Yazıda 3 şekil vardır. Tevfik Tarhan, Malazgirt ilçesinde beşerî coğrafya araştırması (s. 111-120).

Ahmet Necdet Sözer, Şih Köyü'nün mesken tipleri haritası, (s. 121-124); Erzurum şehrinin 4 km. kadar kuzeyinde bulunan ve eski bir yerleşme merkezi olan, 616 nüfuslu Şih Köyü mesken tiplerinin incelendiği bu yazı, daha önce şubat, 1970'de Ankara'da toplanan Türk Coğrafya Kurumu'nun XIX. Coğrafya meslek haftasına tebliğ olarak sunulmuştur.

Ahmet İ. Türek, Râf ve şiirleri (s. 125-181). Emevîler devrinin ünlü şairlerinden biri olan Râf (ölm. 97-98)'nin hayatı ve şiirlerinin incelendiği yazının birinci kısmı.

Tuncer Baykara, Kitap tanıtması, Selçuklu Araştırmaları dergisi (s. 183-186).

Bernard Lewis, *Islam in History, Ideas, Men and Events in the Middle East*, London 1973, Alcove Press Limited, 349 s.

Çağdaş cemiyetin çeşitli mes'eleleri bir çok âlimin araştırma yapımlarına ve eserler yazmalarına sebep teşkil etmektedir. Fakat bunlardan ancak çok küçük bir kısmı, ihatalı olarak mes'elelerin derinliğine nüfuz edebilecek imkân ve kabiliyete sahiptirler. Bu nâdir âlimlerden biri de artık Türk okuyucusu için ismi yabancı olmayan Prof. Dr. Bernard Lewistir. *Emergence of Modern Turkey* (Modern Türkiye'nin doğuşu), *Arabs in History* (Tarihte Araplar), *The Middle East and the West* (Orta Doğu ve Batı), *Notes and Documents from the Turkish Archives* (Türk arşivlerinden notlar ve belgeler), *Istanbul and the Civilization of the Ottoman Empire* (İstanbul imparatorluğunun medeniyeti), *Race and color in Islam* (İslâmiyette renk ve ırk) gibi bazıları doğrudan doğruya bu cemiyetin tarihteki muhtelif mes'elelerine hasredilmiş eserlerin sahibi olan Prof. Lewis'in en ilgi çeken eserleri arasında muhtelif dergilerde çıkmış olan makaleleri de zikredilmelidir. Onun, her biri bir mes'elenin münakaşasına ve dolayısıyla aydınlanmasına hasredilmiş olan yazıları *Encounter*, *Times Literary Supplement*, *The Spectator*, *Studia Islamica*, *Judaism* gibi çeşitli dergilerde yayımlanmıştır. Burada tanıtmaya çalıştığımız eser, Bernard Lewis'in çeşitli dergilerde yayımlanmış makalelerinin bir araya getirilmesi sonucu meydana çıkmıştır. Dergilerde dağınık olarak bulunan bu makaleler İslâm medeniyetinin çeşitli mes'elelerine ilgi gösterenler için faydalı olmuştur. Batıda bu şekilde yapılmaya başlanan derlemeler araştırmacılar için faydalı olmaktadır. Bir tek konu üzerinde muhtelif yazarların makalelerinden bir araya getirilmiş derlemeler yanında tanıttığımız eser gibi bir yazarın makalelerinin toplanmasından meydana getirilmiş eserler de çoğalmaktadır. Bu şekilde Türkiye'de de Abdülkadir İnan'ın makaleleri Türk Tarih Kurumu tarafından bir eser halinde

yayımlanmıştır.

Islam in History (Tarihte İslâmiyet) de Lewis'in yazdığı makaleler konularına göre altı bölüm halinde tertip edilmiştir. Birincisi Batının yaklaşması (*The Western Approaches*) başlığı altında (s. 11-72), İslâmiyetin tetkiki (*The Study of Islam*), Doğuda bazı İngiliz seyyahları (*Some English Travelers in the East, The Decolonization of History*), Orta Doğunun Modern tarihini yazma mes'esi hakkında (*On Writing the Modern History of the Middle East*, s. 57-67), Milliyetçilik ve ihtilâl hakkında (*On Nationalism and Revolution*, s. 68-72) başlıklarını taşıyan beş makale yer almaktadır. Bunlardan üç numaralı makale bir Fransız marxisti olan Yves Lacoste'in eserinin tenkidine hasredilmiştir. Beşinci makale, Elie Kedourie'nin editörlüğünü yaptığı Asya ve Avrupa da milliyetçilik (*Nationalism in Asia and Africa*, London 1971) adlı eserin tenkid ve tahliline ayrılmıştır.

II. Bölüm İslâm tarihi ve tarihçileri (Muslim History and Historians) başlığı altında dört makaleden meydana gelmiştir (s. 75-119). Bu makaleler «Orta-Doğu'nun iktisat tarihi için kaynaklar» (*Sources for the Economic History of the Middle East*, s. 75-91) başlığını taşıyan makale bir kaç yıl önce Londra'da toplanmış olan Orta-Doğu'nun iktisat tarihi mes'eleleri adı altında toplanmış olan symposiumda okunmuştur. «Müslümanların Avrupa'yı keşifleri» (*The Muslim Discovery of Europe*, s. 92-100), Ortaçağ İslâm coğrafyacılarının Avrupa'yı ilk defa tanımaları, keşif için yapılan çalışmalar ve bu konunun kaynakları üzerinde durulmaktadır. Haçlı seferlerinden önce müslüman dünyası müslüman olan coğrafyacı ve tarihçilerin yazdıklarına dayanan bir batı dünyası görüşüne sahiptir. Haçlı seferlerinden sonra bu bilgiler arttı ve şumülü, mahiyeti değişti. «Müslüman tarihçilerin gayr-ı müslim kaynakları kullanmaları» (*The use by Muslim Historians of Non-Muslim Sources*, s. 101-114) adlı makalede müslüman tarihçilerin arasında hristiyan

ve yahudi kaynakları kullananlar üzerinde durulmaktadır. Doğu ile Batı arasındaki kültür münasebetleri esas olarak haçlı seferleri ile başlamıştır. Müslüman tarihçileri daha ziyade kendi medeniyetleri ve bu medeniyeti meydana getiren unsurlar ve sebepler üzerinde durmuşlardır. Bir kaç hariç tutulursa başka topluluklar ve medeniyetler üzerinde fazla durulmamıştır. Bununla beraber Mes'udî, Resîdeddin gibi tarihçiler bu konu üzerinde durmuşlardır. Mes'udî eserinde Frank krallarının bir listesini vermiş Resîdeddin ise Avrupa tarihine hiç bir müslüman tarihçinin yapmadığı şekilde eserinde fazla yer ayırmıştır. Resîdeddin'den XVI. yüzyıla gelinceye kadar müslüman tarihçiler arasında Avrupa'ya ilgi gösteren pek çıkmamıştır. Bu hususta yazılmış ilk denebilecek bir Osmanlı eseri 1560 yılına kadar gelen ve 1572'de tamamlanmış olan bir Fransa tarihidir. Bu eserin bir örneği de Türkçeye çevrilmiş Avrupa tarihine ait ilk eser olmuştur. XVII. yüzyılda Türk tarihçileri Avrupa tarihine kendilerinden öncekilere nazaran daha fazla ilgi göstermişlerdir. Esasen Bernard Lewis'in makalesinin esasını Osmanlı Tarihçilerinin bu husustaki faaliyetleri teşkil etmektedir. İbrahim Mühlhemî, Kâtib Çelebi, İbrahim Peçevî, Hüseyin Hezarfen, Münecimbaşı (-1702), İbrahim Müteferrika, Abdurrahman Münif (-1742) Lewis'in bu konuda üzerinde durduğu ve eserlerini tahlil ettiği yazarlardır. XVII. yüzyıldan itibaren bir takım batı eserlerinin de doğrudan doğruya tercüme edilmeye başlandığı görülmektedir. Bu faaliyet XIX. yüzyıl ortalarından sonra daha da artmıştır.

«*The cult of Spain and the Turkish romantics*» (s. 115-119) müslüman aydınların Endülüste müslüman medeniyeti ilgilenmeleri ve bunun sebeplerine ayrılmış olup bu konuda daha ziyade Osmanlı aydınlarının vermiş olduğu eserler tespit edilmiştir. İslâm dünyasının Endülüs ile 1886'dan sonra ilgilendikleri ortaya konarak bu hususta Ziya Paşa'nın 1863/64'de kaleme alarak dört cilt

halinde yayınladığı ve aslında Louis Viarot'un eserinden (*Essai sur l'histoire des arabes et des Mores d'Espagne*) yapılmış bir tercüme olan *Endülüs Tarihi*'nin etrafa büyük tesir yaptığı tespit edilmektedir. Ondan sonra Abdühak Hâmid, konusu Endülüs tarihinden alınmış tiyatro eserleri (*Tarik, Tezer, İbn Musa*) yazdığı gibi Muallim Naci de Gırnata müdafaasını konu alan «*Hamiyet*» adlı bir şiir yazmıştır.

Üçüncü Bölüm «Müslümanlar ve yahudiler» (Muslims and Jews, s. 123-176) başlığını taşımaktadır. Bu bölümde «İslâmiyet taraftarı yahudiler» (*The Pro-Islamic Jews*, s. 123-137), «yahudiler ve yahudi aleyhdarları» (*Semites and Anti-Semites*, s. 138-157), «Yahudiler aleyhinde bulunan bir şiir» (*An Ode against the Jews*, s. 158-165), «Sultan, kral ve yahudi doktor» (*The Sultan, the King and the Jewish Doctor*, s. 166-176) adlı dört makaleyi ihtiva etmektedir.

Dördüncü Bölüm (s. 179-1213) «Türkler ve tatarlar» (*Turks and Tatars*) başlığı altında, «Moğollar, Türkler ve müslüman devleti» (*The Mongols, the Turks and the Muslim Polity*, s. 179-198), «Osmanlı inhitatı hakkında Osmanlı yazarlarının görüşleri» (*Ottoman Observers of Ottoman Decline*, s. 199-213) iki makaleden meydana gelmiştir. Birincisinde müslüman devleti ve cemiyetinin Türkler tarafından ne gibi değişikliklere maruz bırakıldığı ve Türklerin müslüman devlet anlayışına ne gibi değerler ve yenilikler getirdiği üzerinde durulmuştur. İkinci makale, Osmanlı devlet idaresinde meydana gelen zaafların farkına varan ve sebeplerini kendilerine göre açıklayan Koçu Bey, Kâtib Çelebi, Defterdar Sarı Mehmed Paşa gibi yazarların fikirleri değerlendirilmektedir. Bu yazarlar tenkidlerinde daima eskîyi yani XVI. yüzyılı ideal olarak göstermekte idiler. Hattâ XVIII. yüzyıl sonlarında dahi devletin islahı için çareler arayan ve layhalar yazan kimseler dahi genellikle aynı görüşü paylaşmakta idiler.

Beşinci Bölüm (s. 217-263) «Tarih ve ih-

tîlâi» (History and Revolution) başlığı altında «*The significance of Heresy in Islam*, s. 217-236», «*The Revolutions in early Islam*, s. 237-252» (İslamiyette ilk ihtilâller), «*Islamic concepts of Revolution*» İhtilâl hakkında islâm telâkkisi, s. 253-263) adlı makaleler bulunmaktadır.

Altıncı bölüm (s. 267-302) «İslâmiyette yeni fikirler» (*New Ideas in Islam*) başlığı altında «Modern islâm siyasi düşüncesinde hürriyet fikri» (*The Idea of Freedom in Modern Islamic Political Thought*, s. 267-281), «Modern arap siyasi terimleri hakkında» (*On Modern Arabic Political Terms*, s. 282-288), «İslâm ve gelişme: kıymet hükümlerinin yeniden değerlendirilmesi» (*Islam and Development:*

The Revaluation of Values, s. 289-302) üç makaleyi içine almaktadır. Bunun takiben en sonda notlar (s. 305-333), yayınlanan makalelerin bulunduğu dergiler hakkında bibliyografik bilgiler ve dizin (s. 337-349) ile eser sona ermektedir.

Bu eserde bulunan 21 makalenin önemli bir kısmı Türk-İslâm Tarihi ve medeniyetinin mes'eleleri ile ilgilidir. Bir kısmı da Orta-doğunun bazı mes'elelerine ayrılmıştır. Türk ve islâm medeniyetinin çeşitli mes'elelerine parmak basan bu eser, araştırmacıları, makalelerin bulunduğu ve elde edilmesi güç dergileri aramaktan kurtarmıştır. Bu konulara ilgi duyanların bu eserden geniş ölçüde yararlanacaklarında şüphe yoktur.

Cengiz ORHONLU